

Bilaga 2 – Miljöhänsyn

Miljöhänsyn är ett vitt begrepp som används för att definiera olika former av krav och hänsyn inom miljöområdet exempelvis energianvändning, klimatpåverkan och krav på en kemikaliesmart förskola.

Enligt programmet för upphandling och inköp, nedan kallat *programmet*, så framgår att staden, när det är möjligt, med utgångspunkt i miljöprogrammet ska ställa krav på bland annat:

- Ekologiska livsmedel
- Transporter med liten klimat- och luftkvalitetspåverkan
- Undvika skadliga kemikalier
- Låg energianvändning i byggnader och anläggningar

Denna anvisning beskriver varför, när och på vilket sätt miljöhänsyn ska beaktas i de upphandlande myndigheternas (UM:s) upphandlingar.

Innehåll

1	Varför miljöhänsyn?	2
2	När ska krav på miljöhänsyn ställas vid upphandling?	2
3	Hur ska krav på miljöhänsyn ställas vid upphandling?	4
4	Hur ska kraven följas upp?	7
5	Stöd i arbetet	8

1 Varför miljöhänsyn?

Staden har möjligheter att nå de uppsatta målen i stadens budget samt inom stadens miljöprogram 2016-2019 genom att ställa krav på miljöhänsyn i de upphandlingar som staden genomför.

2 När ska krav på miljöhänsyn ställas vid upphandling?

Den upphandlande myndighetens¹ (UM) upphandlingar ska utformas på ett sådant sätt att de bidrar till att uppnå stadens miljömål. Detta innebär att UM i strategifasen ska beakta på vilket sätt aktuellt behov kan anpassas samt hur upphandlingen kan bidra till miljöprogrammets mål.

Stockholms stads miljöprogram gäller från 2016 till och med utgången av 2019. Miljöprogrammet är uppbyggt kring sex övergripande miljömål som speglas i stadens verksamhetsområdesmål:

1. Hållbar energianvändning
2. Miljöanpassade transporter
3. Hållbar mark- och vattenanvändning
4. Resurseffektiva kretslopp
5. Giftfritt Stockholm
6. Sund inomhusmiljö

Dessa mål är i sin tur uppdelade i 30 delmål som beskriver vilka nämnder och bolagsstyrelser som har genomförandeansvar samt uppföljningsansvar för att miljömålen nås. För uppföljning finns även 40 indikatorer. Av särskild relevans vid upphandling är delmål 5.2, att minska innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor och tjänster.

Eftersom miljöprogrammets mål och delmål berörs vid i stort sett samtliga upphandlingar så ska UM som huvudregel alltid analysera på vilket sätt aktuell upphandling kan bidra till miljöprogrammets mål genom krav på miljöhänsyn.

För upphandlingar över tröskelvärdet är huvudregeln att krav på miljöhänsyn *ska* ställas om inte en analys visar att det inte är

¹ Nämnd, bolagsstyrelse och upphandlande enheter inom staden.

relevant. Beslut att inte ställa krav på miljöhänsyn bör i sådana fall motiveras särskilt.

För upphandlingar under tröskelvärden *bör* krav på miljöhänsyn ställas i de fall det bedöms relevant med hänsyn till bland annat miljöpåverkan i relation till miljömålen, eventuella kostnadsökningar och små- och medelstora företags samt idéburen verksamhetens möjlighet att delta i upphandlingen. Beslut att inte ställa krav på miljöhänsyn behöver inte motiveras särskilt.

Ett undantag från att ställa miljökrav kan vara att det inte finns några kriterier framtagna inom området och det inte anses som prioriterat att utveckla sådana. Ett annat undantag kan vara att ett visst krav bedöms leda till få eller inga anbud eller oproportionerliga fördröningar av en vara eller tjänst i kombination med att miljöpåverkan av kravet bedöms liten.

Analyser och överväganden som görs ska komma till uttryck i upphandlingsstrategin.

När ska kemikaliekrav användas?

Kemikalieplanen är ett verktyg för att nå målet om ett giftfritt Stockholm. Planen identifierar farliga ämnen utifrån deras egenskaper i två nivåer – utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen.

Urvalskriterierna för båda grupperna har fastställts av Kemikalieinspektionen och finns närmare beskrivna i stadens kemikalieplan.

Utfasningsämnen har så allvarliga egenskaper att de ska fasas ut och inte användas alls. Kriterierna för urvalet av denna grupp speglar till stor del de kriterier som ligger till grund för tillståndsprovning inom EU:s kemikalielagstiftning, Reach. Utfasningsämnen är bland annat ämnen som är cancerframkallande, reproduktionsstörande eller giftiga, svärnedbrytbara och bioackumulerande.

Prioriterade riskminskningsämnen har egenskaper som gör att dessa ämnen bör ges särskild uppmärksamhet. De måste alltid bedömas i den aktuella användningen och hanteras utifrån den risk som då kan uppkomma. I denna grupp finns bland annat ämnen som är allergiframkallande eller kan orsaka negativa långtidseffekter i miljön.

Vid upphandling av varor eller tjänster där användning av varor ingår ska UM ställa krav som syftar till att uppnå målen i stadens kemikalieplan.

3 Hur ska krav på miljöhänsyn ställas vid upphandling?

Miljöhänsyn är inget enhetligt begrepp utan det kan innefatta krav kring transporter av varor, hur de har producerats och vad den färdiga produkten innehåller. När behovsanalysen inför en upphandling genomförs ska UM undersöka och analysera hur den aktuella upphandlingen kan bidra till miljöprogrammets mål. En specifik upphandling av en vara eller en tjänst innefattar ofta olika moment där krav på miljöhänsyn kan beaktas. Kontakt bör tas med kemikaliecentrum redan i detta skede för att bedöma kopplingen till Giftfritt Stockholm.

Exempel: Upphandling av lokalvård och koppling till miljömålen:

Miljömål	Exempel på krav
Hållbar energianvändning	<i>Krav på energieffektiva maskiner vid utförande av tjänsten</i>
Miljöanpassade transporter	<i>Krav på att miljöbilar används vid transporter mellan olika uppdrag</i>
Hållbar mark- och vattenanvändning	-
Resurseffektiva kretslopp	<i>Krav på att varor kan resursåtervinnas och krav på omhändertagande av kemikalier</i>
Giftfritt Stockholm	<i>Krav på att städningen utförs med produkter som inte innehåller utfasningsämnen som är skadliga för miljön</i>
Sund inomhusmiljö	<i>Krav på att allergiframkallande ämnen (som hör till prioriterade riskminskningsämnen) inte används</i>

Upphandlingsstrategi

Det är vid beslutande av upphandlingsstrategin som UM beslutar hur krav, kriterier och villkor ska användas i den specifika upphandlingen.

Miljökrav kan ställas på följande sätt:

- **Krav på leverantören/kvalificeringskrav**
Den leverantör som inte uppfyller kraven utesluts från upphandlingen. Exempelvis krav på miljöledningssystem enligt ISO 14001 eller motsvarande.
- **Krav på vara, tjänst eller byggtreprenad**
Offererad vara, tjänst eller byggtreprenad som inte uppfyller kraven utesluts från upphandlingen. Exempelvis krav på att en vara inte innehåller ett visst miljöfarligt ämne.
- **Utvärderingskriterier vid tilldelning av kontrakt**
Den vara, tjänst eller byggtreprenad som uppfyller kriterierna premieras vid anbudsutvärderingen. Exempelvis att anbud som erbjuder varor med låg energiförbrukning vid användning premieras.
- **Särskilda kontraktsvillkor**
Avtalsvillkor som ska uppfyllas under kontraktstiden. Exempelvis krav på att hur varor är förpackade vid leverans eller att byggvarubedömningens kriterier ska uppfyllas.

Krav ska vara kopplade till föremålet för kontraktet

När man inkluderar krav på miljöhänsyn i en upphandling är det viktigt att försäkra sig om att de krav och kriterier som ställs har ett samband med kontraktsföremålet. De hänsyn som tas måste som huvudregel ta sikte på just den vara, tjänst eller entreprenad som omfattas av den aktuella upphandlingen. Det är som huvudregel inte tillåtet att ställa krav som syftar till att indirekt reglera leverantörers övriga verksamhet.

Krav som inte är möjliga att följa upp ska inte ställas. Exempelvis krav på en viss haltgräns av ett ämne som i dagsläget inte går att mäta i produkten.

Samordna upphandlingar

UM bör överväga att upphandla tillsammans med andra upphandlande myndigheter, både inom och utom staden, om det förväntas öka miljönyttan.

Upphandlingsmyndighetens kriterier bör användas

Vid användning av krav på miljöhänsyn i upphandlingar bör Upphandlingsmyndighetens nationella modeller för miljökrav och kriterier användas. Detta hindrar dock inte UM från att ta fram egna krav om det bedöms lämpligt. UM:s erfarenheter av upphandlingsmyndighetens krav och kriterier bör återkopplas till myndigheten, för att bidra till ökad kvalitet i myndighetens kriteriearbete. Återkoppling kan ske antingen direkt av UM eller genom stadens interna stöd (se nedan). Stadens interna stöd ger vägledning i hur Upphandlingsmyndighetens kriterier kan användas.

Upphandlingsmyndigheten har olika kravnivåer som de delar in i bas-, avancerad och spjutspetsnivå.

- Basnivå
Basnivån består av krav som är fokuserade på att minska merparten av den miljö/hållbarhetspåverkan som är kopplad till det specifika produktområdet. Tanken är att det ska gå att genomföra en hållbar upphandling utan alltför stora resurser och kompetens. Baskraven är mer ambitiösa än gällande lagstiftning. Det finns ofta god tillgång av varor och tjänster som uppfyller dessa krav. Kraven är enkla att använda och verifiera.
- Avancerad nivå
Avancerad nivå omfattar krav som går längre än basnivån och kan kräva en större insats i att följa upp och granska verifikationer.
- Spjutspetsnivå
På denna nivå efterfrågas det bästa tillgängliga alternativet på marknaden vad gäller miljö- och andra hållbarhetsaspekter. Detta innebär att tillgången på varor och tjänster är mindre än för bas- och avancerade krav. Spjutspetskraven innebär att upphandlaren kan behöva mer specialkompetens och kan behöva ägna mer tid åt verifieringsarbetet. För stöd i arbetet se nedan.

Vilken nivå av miljökrav som ska ställas måste bedömas i varje enskilt fall och utifrån respektive upphandlingsföremål.² I upphandlingsstrategin ska UM sedan väga om det specifika avtalsområdet är lämplig för spjutspetskrav eller om det är lämpligare att ställa krav på basnivå men i flera olika led, d.v.s. både krav på varan, krav på leverantören samt krav på tjänster kopplade till leveransen av varan.

Miljöhänsyn vid ramavtal

När ramavtal upphandlas där avrop ska göras i exempelvis stadens gemensamma inköpssystem är det viktigt att beakta krav som gör att det är enkelt för de som ska avropa att välja miljövänliga alternativ då dessa finns i det upphandlade sortimentet. Krav på att miljövänliga produkter ska presenteras på ett särskilt sätt bör beaktas.

Upphandlaren bör härutöver beakta att miljövänliga alternativ tydligt marknadsförs i den avtalsinformation som sprids till stadens avropare. Informationen ska i dessa fall även innehålla rekommendationer om inköp av exempelvis ekologiska varor.

4 Hur ska kraven följas upp?

Vid upphandlingen, och löpande under avtalsperioden, ska kontroll och uppföljning av ställda krav göras.

Miljökrav kan följas upp på olika sätt, vilket presenteras nedan. Hur omfattande uppföljning som ska utföras ska avgöras av UM i strategifasen av en upphandling då förvaltning och resurser planeras för avtalet. Omfattning ska avgöras baserat på upphandlingsföremålets art.

Verifikat/miljömärkning

Ett *verifikat* kan t ex utgöras av en miljömärkning, men det är viktigt att inte låsa sig vid en viss märkning utan öppna för likvärdiga verifikat och definiera vad som avses med ”likvärdiga”.

Det kan vara certifierat av tredje part om det inte anses vara en orimlig kostnad för leverantören i förhållande till upphandlingens värde. Det är viktigt att den upphandlande myndigheten inte sätter

² Observera att kriterierna inte alltid uppdateras i den omfattning som krävs och att de inte alltid är förenliga med vad som är praktiskt möjligt.

sig i situationen att själv behöva göra arbetet som ett certifieringsorgan gör, med att kontrollera alla verifikat.

Leverantörsförsäkran

En leverantörsförsäkran är ett juridiskt bindande dokument där leverantören försäkrar att kraven uppfylls. Det är ett bra hjälpmedel att utgå från vid till exempel ett möte med leverantören. Observera att en leverantörsförsäkran inte är en fullvärdig garanti för att kravet uppfylls och bör kombineras med stickprover i de fall det bedöms nödvändigt. Detta är särskilt viktigt när leverantörsleden är långa eller när upphandlingen omfattar varor som ska exponeras för känsliga personer exempelvis gravida kvinnor och barn.

Stickprovskontroll

Kontroll av produkt kan göras genom att produkten skickas till ett laboratorium som testar produkten för att kontrollera att den inte innehåller utpekade kemikalier. Metoden är det säkraste sättet att följa upp krav på produkter men innebär en del kostnader.

Frågeformulär/möte

Kontroll av leverantör kan göras genom att UM med frågeformulär eller vid ett möte kontrollera att leverantören har tillräckliga system och rutiner för kontroll av produktion och/eller leverantörsledet. Både förfarandet med frågeformulär och möte är resurskrävande men mycket effektivt och det krävs erfarenhet att kunna tolka både skriftliga och muntliga svar. Situationen har vissa likheter med den tillsyn som miljöförvaltningen arbetar med och deras erfarenhet bör kunna komma till nytta.

5 Stöd i arbetet

Internt stöd

I staden finns det internt stöd för arbetet med att nå stadens miljömål inom upphandling.

- **Kemikaliecentrum vid miljöförvaltningen**

Kemikaliecentrum arbetar med vägledning kring miljö- och hälsofarliga kemiska ämnen i varor och produkter och kan ge stöd kring hur krav angående kemiskt innehåll kan formuleras, utvärderas och följas upp.

- **Miljöbilar i Stockholm**
Miljöbilar i Stockholm är en enhet vid Miljöförvaltningen i Stockholms stad som kan bistå i frågor om upphandling och uppföljning av miljöfordon och förnybara drivmedel.
- **Miljöförvaltningens energicentrum**
Energicentrum är en servicefunktion för Stockholms stads förvaltningar och bolag, i frågor som rör energieffektivisering i byggnader och anläggningar.
- **Stadsledningskontorets upphandlingsenhet**
Upphandlingsenheten på stadsledningskontoret ansvarar för innehållet i denna anvisning. Enheten är behjälplig vid frågor om anvisningen samt i övrigt vid strategiska upphandlingsfrågor.
- **Stadsledningskontorets juridiska avdelning**
Stadsledningskontorets juridiska avdelning kan bistå vid juridiska frågeställningar, vid granskning av material, överprövningar samt i händelse av överträdelse av avtal.
- **Serviceförvaltningen upphandlingsavdelning**
Serviceförvaltningens upphandlingsavdelning kan bistå vid genomförande av upphandlingar. Uppdragen kan omfatta hela eller delar av upphandlingsprocessen, till exempel att genomföra hela upphandlingar eller att kvalitetsgranska och ge råd i upphandlingsfrågor.

Externt stöd

- **Upphandlingskonsulter**
De UM som omfattas av stadens gemensamma avtal för upphandlingskonsulter kan avropa tjänster från det avtalet. Mer information finns i avtalsdatabasen.
 - **Upphandlingsmyndigheten**
Upphandlingsmyndigheten har ett utvecklat stöd till kommuner kring hållbar upphandling. Upphandlingsmyndigheten har tagit fram ca 650 unika krav indelat i 50 produktgrupper och 125 undergrupper.
-